

ОЦЕНЕ, ПРИКАЗИ

Александар Лома: *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд 2002, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања 78, 352 стране*

У предговору својој књизи коју данас овде представљамо Александар Лома, доследан својој критичности, у првом реду према себи самоме, указује на то да ову књигу не сматра заокруженом и целовитом синтезом и изражава бојазан да неким тумачењима и закључцима можда недостају потврде из грађе и дела која му нису била доступна до писања ове књиге, па да ће се стога, можда, неке тезе и закључци касније показати у другачијем светлу.

Пажљив и упућен читалац, међутим, свакако ће доћи до закључка да ће основне тезе и закључци остати непомериви, а да ће се евентуално побијање неких претпоставки односити само на појединости. Бар је писац ових редова у то дубоко уверен.

Зато сматрамо да ће књига, у овом облику у коме је објављена, бити драгоцене, у првом реду зато што ће пружити откривање и једно ново виђење дубоких словенских и још дубљих, индоевропских корена српске епике, а затим и зато што ће остали прагаоци на овом пољу истраживања на једном месту добити праву ризницу података, чињеница,

материјала и идеја, које у овој књизи не остају само идеје, већ аргументима бивају уобличене у поуздане научне резултате.

Књига обухвата два велика дела, први, насловљен *Претхришћанско и предбалканско у српским јуначким песмама* и други, који носи наслов *Пракосово*, као и сама књига, и који је заправо посвећен скидању велова, једног по једног, откривању слојева, једног по једног, док се не дође до праве слике генезе косовског епа, слике која води препознавању и сазнавању заједничких елемената духовне традиције индоевропских народа.

Први део, међутим, кроз четири поглавља, која у ствари представљају четири студије, уводи читаоца, на неки начин, у главни део књиге, *Пракосово*, предочавајући му да трагању за најдубљим словенским и индоевропским слојевима српске епике могу и треба да претходе истраживања појединих елемената исте проблематике.

Истичући с правом неоспорне резултате у реконструкцији индое-

* Прочитано на представљању књиге у Салону САНУ 30. 10. 2002. године.

вропског прајезика путем упоредног изучавања индоевропских језика, и поред свих постојећих условљености, аутор стоји на становишту да се, на сличан начин, *mutatis mutandis*, могу, компаративним истраживањима, макар делимично, реконструисати заједнички елементи духовних традиција индоевропских народа у области митологије, религије, идеологије, поезије, особито епске, као и у другим областима духовног стваралаштва.

Свестан чињенице да та реконструкција елемената у областима духовног стваралаштва не може бити ни издалека у тој мери егзактна као када је у питању језик, аутор, уз сву опрезност и критичност, прихвата овај ризик који се, како види-мо, исплатио.

Не могу, а да о свакој од помениутих студија у првом делу књиге не кажем бар по неколико речи.

У првом поглављу, насловљеном *Дубине језичког памћења*, аутор испитује праиндоевропске епске формуле и њихове могуће словенске континуанте на примеру словенске речи *чудо*, задржавајући се на формулаичним синтагмама *чудно чудо*, *велико чудо*. Испитавши ове поетске формуле у нашим епским песмама и подударне формуле у руским биљинама и баладама, аутор је утврдио да је подударност таква и толика да се приближно убедљиво може закључити да ова поетска формула представља заједнички елемент прасловенског песништва, а на основу семантичке анализе грчког *κδοσ* успоставио је грчко-словенску поетску паралелу.

Друго поглавље под насловом *Дубине повесног памћења* посвећено је истраживању епске географије и историјских сећања у топографији српских епских песама и

пребогато је новим запажањима и тумачењима. То су тумачење формулаичних епских спојева попут оног „од (тихог) Дунава па до (сињег) Мора“; утврђивање реликтне топографије (име *Млав-планина*) и историјских реминисценција на најстарије историјске догађаје у српској епској поезији; трагање за сећањима на борбу хришћанства против паганства у српским епским песмама; тумачење зашто се Индија назива „земљом проклетом“.

Далеко би нас одвело да макар и само поменемо све значајне резултате изложене у овом поглављу, али не можемо да не поменемо одељак *Вода Трутина. Странствовања и деобе у циклусу браће Јакшића*, чије су теме и мотиви из праиндоевропске старине брижљиво анализирани и успостављене аналогije у грчкој, стариндијској, германској и балтској митологији.

Треће поглавље првог дела насловљено је *Ритуална подлога епа* и посвећено анализи већег броја српских епских песама са тематиком „женидбе са препрекама“ и откривању обредних елемената ратничке иницијације у њима. У том смислу посебно је важно поређење мотива иницијације младића – борбе са троглавим змајем – у нашим и руским народним песмама, што упућује на прасловенско порекло овог мотива, а упућивање на иницијацијски двобој у персијском епу *Шахнами* поставља утврђивање обредних елемената у српском епском песништву на широку индоевропску базу.

У четвртном поглављу, под насловом *Идеолошка подлога епа*, примењујући доследно Димезилу тезу о „идеологији трију функција“, коју, по Димезилу, консеквентно одражавају митолошке и теолошке

представе старих Индоевропљана (те три функције су: прва – власт, интелект, магија и религија; друга – телесна снага, борбена вештина и јунаштво; трећа – обиље, плодност, телесна лепота), аутор чини успели покушај да лик епског јунака, Краљевића Марка, објасни као оличење прастарог, индоевропског типа јунака, наводећи увек своје, или већ утврђене паралеле са старондијским, грчким и нордијским јунацима.

Трофункционалну структуру аутор налази у песми из циклуса Краљевића Марка *Сестра Леке капетана*, у којој је Марко представник друге, Реља Крилатица – прве, а Милош Обилић – треће функције. Поредећи овај поуздано уочени пример трију функција са тријадом удружених јунака-богатира из староруске епике, аутор с правом закључује да је реч о моделу наслеђеном из прасловенске старине, који се јавља у многим нашим епским песмама.

Са друге стране, поређење тројице удружених јунака – Марка, Реље и Милоша – са скитском повећу о одбијеном просцу и његова два побратима, такође представника трију функција: интелекта, јунаштва и лепоте, у значајној мери поткрепљује оправданост прихватања принципа идеолошке трофункционалности у индоевропској епској традицији, која је свој одраз нашла у словенској, пре свега руској и српској народној епизи.

Исти принцип, подигнут са нивоа индивидуалних судбина епских ликова на високи социолошки ниво судбине народа и државе, аутор налази у песми *Смрт војводе Пријезде* тумачећи тако, дубинском анализом песме, трагичну судбину војводе Пријезде и жене му Јелице,

судбину која одсликава пропаст народа и земље, тадашње „Моравске“ Србије, као крај једне идеологије.

Тако су српски певачи, а да тога нису били свесни, верно преносили елементе прастаре индоевропске епске традиције. Заслуга је аутора што је у својим интерпретацијама те елементе уочио, на њих указао и темељно их истражио.

У овом управо приказаном одељку под насловом *Одрози трофункционалне идеологије у песмама о пропасти српских земаља* аутор је убедљиво и на парадигматски начин показао плодотворност Димезилова схватања трофункционалности као једне од значајних одлика митолошких, теолошких и социолошких схватања старих Индоевропљана, која је свој одраз нашла у индоевропској епској традицији.

Прочитавши ове четири приказане студије из првог дела књиге, читалац је могао да стекне увид у различите аспекте проблема порекла српске јуначке епике и да се упозна са методом компаративног изучавања заједничких елемената духовних традиција индоевропских народа у области митологије, религије, идеологије, поезије, посебно епске, као и у другим областима духовног стваралаштва.

Тако припремљен, читалац ће моћи да са много дубљим разумевањем прати други, главни део књиге *Пракосово*.

Доследно следећи своју идеју водилу да у нашим јуначким народним песмама проникне у онај најстарији индоевропски слој у коме је дошло до преношења митолошких сукоба са божанске на људску раван, из чега је поникло епско песништво, аутор у другом делу, пошто је претходно подрбно и кри-

тички размотрио досадашња мишљења о настанку песама косовског циклуса, оснажује тврдњу да су, од свих словенских народа, једино Срби својим косовским песмама створили нешто попут стариндијских, персијских, грчких, келтских и нордијских јуначких епова. Као критеријуме за ову тврдњу аутор претпоставља да једино косовске песме, од целокупног епског песништва словенских народа, садрже поуздане елементе индоевропске епске традиције и сâм поставља право питање: да ли су ти елементи доиста генетске или само типолошке природе.

Примери, поређења и анализе које следе говоре у прилог потврдном одговору на прво од ова два дисјунктивна питања.

Полазећи од једног до сада незапаженог Чајкановићевог рада из 1938. године, у коме Чајкановић пореди косовске песме и староиранска, галска и нордијска веровања о предстојећој судбинској битки козмичких размера између богова и демонâ и налази готово невероватне сличности и подударности, чак и у детаљима, Александар Лома открио је саме темеље косовских песама и овом књигом саградио чврсто здање које ће нам помоћи да боље разумемо не само основна индоевропска упоришта косовских песама, већ и појединости које се чудесно подударају.

Учинио је то спајајући Чајкановићева независна истраживања са резултатима истраживања Димезила и Викандера, зачетника нове индоевропске компаративне митологије и улажући при том свој велики истраживачки таленат, своја широка знања и своју научничку жеђ за истином.

Овај ограничени простор и време не допуштају нам да о сваком

поглављу, па и о сваком одељку поглавља другог дела ове књиге о Косову, о оним поузданим резултатима постигнутим у тумачењу порекла косовских песама, говоримо понаособ онако и онолико како и колико тема заслужује.

Стога ћемо на неколико примера показати истраживачки поступак аутора и след његове аргументације.

На пример, покушај да се у централној идеји косовске легенде, свесном привољевању царству небеском, назре заједничко индоевропско веровање да ратници у борби погинули одлазе у ратничко небеско станиште, остао би само пука претпоставка, да аутор није открио, истражио и аргументима поткрепио већи број паралела које нас опет нужно воде у индоевропске старине. На првом месту то је поређење царства небеског у које се узносе пали косовски јунаци са небеским стаништем индијских и германских ратника, које заслужују својом борбом и погибијом.

Ако је тако, а по свему судећи јесте, онда је паганско индоевропско веровање тако темељно християнизовано да се више тешко да на зрети, поготово што је борба за одбрану вере и народа, према схватањима и осећањима хришћана, заиста богоугодан чин, како сведоче „Божји угодници“ и свети ратници који својим небеским војевањем показују прави пут.

У мотиву *цркве саздане на свили* аутор препознаје *вилински град*, загробно боравиште палих јунака из других митолошких народних песама, а у богохулном причешћу, у ствари богохулном изигравању причешћа, косовских витезова, познатом из прозног предања (ујахивање коњима у цркву, набадање нафоре копљима) препознаје остатак паган-

ског словенског обреда гатања о исходу битке помоћу коња и копаља. Сви ови мотиви детаљно су испитани, а излагање је не само добро аргументовано, већ и веома пластично и сликовито.

Мотив из здравце кнеза Лазара, којом наздравља најхрабријем јунаку, аутор види и у једном скитском обичају, где из заједничког врча смеју да пију само ратници који су у борби убили непријатеља.

Прихватајући гледиште да индоевропско епско песништво води своје порекло из митологије и религије, односно да су неки велики јуначки епови настали преношењем митолошких сукоба са божанске на људску раван, и да је људско делање ту само одраз божанског, аутор за мотив гажења ногом побеђеног непријатеља из косовске легенде налази паралелу у старонордијској митологији, упућујући на важне појединости.

И за три Милошева скока у покушају да од султанова чадора стигне до свога коња, аутор налази паралелу са спасоносним утројеним кораком којим бог Вишну, у индијској митологији, спасава козмички поредак, и са сличним мотивом везаним за јунака Кршну као отелотворење бога Вишнуа. Врло убедљиво образложен је и паралелизам између епских ликова индијског Карне и нашег Милоша Обилића, целим низом значајних подударних детаља.

Остало је још много тога о чему би ваљало говорити, о „Пра-Лазару“ и „Кнежевој вечери“, о „Црном богу и белом Виду“, о „Пра-Милошу“, али свакако још једном ваља поновити ауторов *credo*: косовске

песме по својој идеологији, тематици, мотивима, ликовима главних јунака и осталим битним компонентама представљају идеолошко наслеђе из дубоке индоевропске старине, а ти „пра-ликови“, како их наш аутор назива, и њихови јуначки подвизи, представљали су за сва поколења узоре којима треба тежити и образце по којима ваља поступати.

Овом књигом добили смо у Александру Ломи правог и достојног наследника Веселина Чајкановића, добили смо новог и у најбољем смислу речи модерног истраживача упоредне историје религије и митологије, али, истовремено, и поузданог лингвисту који зналачки комбинује језичке, у првом реду ономастичке чињенице са уоченим и образложеним паралелама из српског, словенског, староиндијског, келтског и германског епског песништва, постављајући тако своја истраживања на широку индоевропску основу, и тиме, у многоме, продубљујући наша знања из ових области.

Посебну вредност ове књиге представља не само доследна примена новог компаративног метода у изучавању индоевропске историје религије, митологије и најстаријег, реконструисаног индоевропског епског песништва, већ и унапређивање тог метода увођењем нових појмова и термина неопходних за боље разумевање епског виђења света и епског песништва уопште.

Стога се може рећи да ова књига и у методолошком и у композиционом погледу може служити као парадигма.

Љиљана Црепајац